

DİNİ İSTİSMAR EDEN TERÖR ÖRGÜTLERİNİN RADİKALLEŞME SÜREÇLERİ

Oktaç ÇELİK*

ÖZET

Din, toplumu birleştiren, kültürel dinamikleri etkileyen, belirli bir coğrafyada olmasa bile inanç paydası içinde insanları buluşturan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Din kavramının içeriğinde birleştirici ve pozitif unsurlar olmasına rağmen radikal dini örgütlerin beslendikleri fikri güçlü kılmak adına, dini referans olarak gösterip, başlarındaki liderler aracılığı ile propaganda yaparak taraftar topladıkları bilinmektedir. Dinsel radikalizmin ön plana çıktığı bu tür terör örgütlerinin eleman temini genelde kendi ideolojilerine yakın, ekonomik sıkıntısı olan ve ailesel bağlarında problem olan gençlere temas ile sağlanmaktadır. Bu makalede; örgütsel teması da kapsayan radikalleşme süreçlerinin içeriğinde motivasyonların ve çevresel etmenlerin etkisi tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din, radikalizm, dinsel radikalizm, terör, dini istismar eden terör örgütleri

RADICALISATION PROCESS OF TERRORIST ORGANIZATIONS ABUSING RELIGION

ABSTRACT

Religion, emerges as a concept that brings people together, effects cultural dynamics, a faith denominator to get people together even they are not a particular religious community. Despite the fact that the content of the religious concept of unifying and positive elements in order to empower the idea of being fed by the propaganda of radical religious organizations through religious references are known to show leadership in the early proponents. The forefront of religious radicalism supply of such terrorist elements which are mainly provided with ideological close contact with young people with economic difficulties to their ideology and their family ties problems. This article also covers organizational themes of motivation in

* Oktay Çelik, 4.Sınıf Emniyet Müdürü, oktayandoktay@yahoo.com

the context of radicalization processes and the impacts of environmental factors are discussed.

Key Words: *Religion, radicalism, religious radicalism, terror, terrorist organizations who abuse religion*

1. DİN KAVRAMI

Tarihin başlangıcından bu yana toplumların şekillenmesinde, savaşların yaşanmasında, medeniyetlerin oluşmasında veya sonunun gelmesinde şüphesiz dinlerin çok büyük payı vardır. Din kavramının teolojik açıklaması, toplumların şekillenmesine olan etkisini açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Özellikle sosyolojik ve siyaset bilimi açısından da açıklanması, toplum üzerindeki etkileri, dinin radikaller aracılığı ile sömürülmesi ve radikal dini örgütlerin ortaya çıkışı gibi olguların açıklanabilmesi açısından önemlidir.

Din olgusunu ve buna bağlı olarak dindarlığı ve dindarlık biçimlerini kavramlaştırma ve tanımlama hususunda, yapılan hiçbir tanım, sınıflama ve kavramlaştırma din ve dindarlığı tam olarak açıklayabilecek güçte değildir¹. Din ve dindarlık üzerine yapılacak açıklama ve tanımlamalar konu alanını sınırlandırmaktadır. Fakat her açıklama ve tanımlama çabasının da konunun bir yönünü aydınlattığı da bir gerçektir. Bu bilgiler ışığında, Din; "Tanrı'ya, doğüstü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren toplumsal bir kurum, diyanet" ve "Bu nitelikteki inançları kurallar, kurumlar, töreler ve semboller biçiminde toplayan, sağlayan düzen şeklinde tanımlanır.² Din, toplum içinde insanca yaşayabilmenin temel ortak paydasını insanlara kazandırır. Bu ortak payda, her insanın Tanrı'nın özenle yarattığı benzersiz bir varlık olması ile kendisini açık eden, insan olmanın bizatihi değer olduğu gerçeğidir.³ Bu olumlu bakış açısının yanında, dinin insanları uyuşturan bir afyon olduğu şeklindeki görüşler de dinin sosyolojik ve psikolojik etkisinin önemini ortaya koymaktadır. Bu durum dinin sömürülebilecek bir kavram olduğunu, yanlış şekillerde yorumlayarak dini istismar eden ve din kisvesi altında tehlikeli radikal akımların kullanabileceği bir araç olarak da mevcudiyetini ortaya koyar.

Dini, toplumu oluşturan çok önemli bir unsur olarak değerlendiren Tolstoy'a göre din, *ahlaktan başlayıp aşka kadar uzanan bir dizi kavram*

¹ Asım Yapıcı, *Dini Yaşayışın Farklı Görüntüleri ve Dogmatik Dindarlık*, Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt 2, Sayı 2, Temmuz-Aralık 2002.

² Güncel Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, Erişim: 27.10.2015.

³ Hasan Onat-Sönmez Kutlu, *İslam Mezhepleri Tarihi*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2012, s.13.

etrafında insan ilişkilerini belirleyen ve betimleyen bir perspektif olarak nitelendirilebilir.⁴

Dinin amacı, insanları iyi ile kötüyü, doğru ile yanlış, güzel ile çirkini bildirmektir. Onları dünya ve ahiret mutluluğuna kavuşturmadır. Kuşku yok ki, sosyal bir olgu olarak dinler ve onun etrafında şekillenen inançlar, insan yaşamının vazgeçilmezleri arasında yer almış ve her zaman canlılığını korumuştur.⁵

Dinle ilgili tanımlamaların ortak noktasında, dinin insanlara bir hayat tarzı sunan, onları belli bir dünya görüşü içinde toplayan kurum olduğunu görmekteyiz. Ayrıca dinin, içinde barınan etik ve ahlak gibi değerlerle de yaşamın her alanında var olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu bağlamda dinler kendi söylemleri açısından bakıldığında, toplumu birleştiren, kültürel dinamikleri etkileyen bir kavramlardır.

Din bazı sosyologlar tarafından, kolektif kimliği pekiştirmek için bir hile, sınıfları sömürmek için bir araç, dünyadan kaçmak için bir gayret, acıları rahatlatmak için bir kandırmaca ve esrarengiz olanla bir uzlaşma çabası olarak farklı farklı anlamlandırılmıştır.⁶

Kişi, grup ve toplumların dini algılama biçimlerine göre bakıldığında ise din kavramı ne yazık ki, kutuplaştırıcı, ayrıştırıcı bir araç olarak kullanılmaktadır.

Fakat özünde hiçbir din şiddeti haklı görmez. Bunun en güzel örneklerini, dinler tarihinde sayısız eziyetlere maruz kalan ve hiçbir şiddet eylemine başvurmadan sabır ve tahammül gösteren peygamberler vermiştir.⁷

2. RADİKALİZM

Radikalizm veya *köktencilik*; köktenci yöntemlerle değerler sistemi ve devrimsel yollar çerçevesinde toplumsal değişim ve toplumsal yapılara odaklanan siyasi ilkeleri savunur. Latince "*kök*" anlamına gelen *radix* sözcüğünden türemiştir. Radikalizm başlı başına aşırı bir siyasi görüşe inanmak veya aşırı bir siyasi görüşü desteklemek olabileceği gibi, aşırı olmayan veya aşırı bir görüş olarak doğmamış bir siyasi düşünceyi aşırı unsurlarla yeniden ele almak olabilir. *Aşırılık* anlayışı subjektif olabileceği için radikalizm görüşü de subjektif olabilir.⁸

⁴ Lev Nikolayeviç Tolstoy, *Din Nedir?*, Çev:Murat Çiftkaya, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2014.

⁵ Günay Tümer, "*Çeşitli Yönleriyle Din*", A.Ü.İ.F.Dergisi, C. 28, Ankara, 1986, s. 222.

⁶ Ian Thompson, *Odaktaki Sosyoloji Din Sosyolojisine Giriş*, (Çev. Bekir Zakir Çoban), Birey Yayıncılık, İstanbul, 2004.

⁷ Said Cevdet, "Ademoğlunun İlk Mezhebi, İslam ve Şiddet Üzerine", Pınar Yayınları, 2000.

⁸ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Radikalizm>, Erişim: 30.03.2015.

Marx, Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisine Katkısında şöyle der:

"Radikal olmak işi kökünden almaktır ve kök de insan için insanın kendisidir".

Siyasal açıdan XIX. yüzyılın başlarında İngiliz liberal partisinin demokratik reformlar isteyen üeleriyle 1876 anayasasının ilanından sonra Cumhuriyetçi partinin oportünistler adıyla anılan ılımlı üelerine karşı bulunan ve köklü değişiklikler isteyen üelerine radikaller adı verilmiştir. Daha sonra hemen bütün dünyada düzen değişikliği isteğinde birleşen gruplar ve partiler, birbirlerine karşıt durumda bulunmalarına rağmen, bu adla anılmışlar ve solda düşman olmaz sloganını benimsemişlerdir. Bunun yanı sıra sağ radikalizm de oluşmuş ve Alman ırkçılığında Amerikan McCarthy'ciliğine kadar birçok çağdışı ve gerici akımlar radikal adıyla anılmışlardır.

Radikalizm, fundamentalizm adıyla 1.Dünya Savaşı sırasında ABD'de gelişen, aşırı muhafazakâr Protestan kökenli teolojik bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Kavram olarak,1910-1915 yılları arasında yazılan The Fundamentals adlı 12 serilik kitapçıkla ortaya konulmuştur. Bu çalışmayı yapan Protestanların temel endişesi akılcılık, evrim teorisi, sekülerizm, dini liberalizm ve kutsal metinlere eleştirel yaklaşım gibi dini tezleri etkisizleştiren modernist yaklaşımların her geçen gün nüfuzunu artırıyor oluşuydu. Fundamentalizm; '*kutsal yazılar*'ın yalnızca sözsel esine dayanan, sözcüğü sözcüğüne anlamı kabul eden, bilimsel ya da tarihsel tüm yorumlara karşı çıkan ve '*yaratıcılık*' a dayanan düşünce biçimidir⁹.

Özellikle İslam diniyle özdeşleştirilen kavram, muhtevasındaki karışıklık ve kullanım alanının genişliği sebebiyle eleştirilmiştir. Zira bağlamından çıkarılarak kullanılan fundamentalizm kavramı, özellikle İslam dini söz konusu olduğunda modern dünyada ortaya çıkabilecek her türlü dini aktivite, yaklaşım ve uyanış için kullanılabilir esnek bir hâl almıştır. Bu anlamda yüzlerce yıldır tehlike addedilmeden ayakta duran ancak son yıllarda küfrün sembolü sayılan 'Buda' heykellerini yıkan Taliban'dan demokratik değerlerle dini inançları harmanlayarak modern hayata dinî önceliklerini koruyarak katılan bir iş adamı ya da başörtülü bir kadını kapsayacak şekilde genişletilmiştir¹⁰.

⁹ Hüseyin Salur, Küresel Çağda Din ve Terör, Çizgi Yayınları, Konya, 2009.

¹⁰ H. Şule Albayrak, Hristiyanlık'tan İslam'a Uzanan Fundamentalizm, Lacivert Dergisi, s:2, İstanbul, 2014.

3. DİNSEL RADİKALİZM

Din veya dinler; radikal bir yorumla bireyi veya bireyselliği ortadan kaldıran, onu kendi içinde sıkı bir bütünleştiricilik işlevi ile saran ve dışarıdakileri 'öteki' ve tamamen muhalefet ve yok edilmesi gereken şeyler olarak gösterebilir¹¹.

Bir ideolojiyi ve fikri güçlü kılmak veya ona taraftar bulmak isteyenler kitleleri ikna etmek zorundadırlar. Bu ikna işi kimi zaman medya gruplarının yoğun propagandası ile olur, kimi zaman ise siyasi veya dini otoritelerin karizmatik kişilikleri ve halk üzerindeki hegemonyaları kullanılır.¹² Radikal dini örgütlerin bu çerçevede dini referans olarak gösterip, beslendikleri fikri güçlü kılmak adına özellikle sanal medyayı yoğun olarak kullandıkları, başlarındaki liderler aracılığı ile propaganda yaparak taraftar topladıkları bilinmektedir.

Hindistan'da faaliyet gösteren ve radikal hristiyanlardan oluşan, ideolojisinde bağımsız ve hristiyan bir eyalet kurma hedefi olan 'The National Liberation Front of Tripura (NLFT)¹³ terör örgütü, yine Hindistan'da faaliyet gösteren The National Socialist Council of Nagaland (NSCN)¹⁴ radikal hristiyan terör örgütü, merkezi Tel Aviv'de bulunan, fanatik hristiyanların kurduğu, Arap ve Müslüman karşıtı olan *tiger militanları* diye adlandırılan Guardians of the Cedars (GoC), Uganda'da faaliyet gösteren Tanrının Direnişi Ordusu (LRA) gibi örnekler; dini radikalizmi kullananların sadece islami terör örgütleri olmadığını kanıtıdır. Diğer yandan örgütlerin radikal çizgiye ulaşmasında dini otoritenin etkisini özellikle 1940 lı yıllarda İspanya'daki ETA örneğinde görmekteyiz. Basklı gençler, kilise rahiplerinin de desteğini alarak örgütlenmiştir¹⁵.

Bu örnekler, din istismarı ve radikalizm kavramlarının Müslümanlar ve İslam dini ile özdeşleştirilemeyeceğini gösterir. Bununla birlikte İslamofobi kavramının 11 Eylül saldırıları sonrasında yaşanan algı sürecinde kavramsallaştığı unutulmamalıdır.

Dünya nüfusunun çoğunluğunun inandığı Hristiyanlık dininin kutsal kitabı İncil'de ve ayrıca Musevilik dininin kutsal kitabı Tevrat'ta da birçok şiddet söyleminin yer aldığı görülebilir. Ancak kutsal kitaplarda yazılı bu metinlerin köktenci bir algı ile yorumlanması barış, kardeşlik ve doğruluk öğütleri ile yoğrulmuş ilahi dinlerin öğretilerine aykırı bir yaklaşım olacaktır.

¹¹ Kamil Şahin - Mimar Türkkahraman, *Türkiye'de toplumun Radikal Hareketlere Bakış Açısı*, Ortadoğu'daki Siyasal Gelişmeler ve Güvenlik, Polis Akademisi Yayınları, Ankara, 2012, s.186.

¹² Caner Taslaman, *Terör'ün ve Cihad'ın Retoriği*, İstanbul Yayınevi, İstanbul, 2014, s.9-10

¹³ <http://www.trackingterrorism.org/group/national-liberation-front-tripura-nlft>, Erişim: 01.04.2015.

¹⁴ http://www.satp.org/satporgtp/countries/india/states/nagaland/terrorist_outfits/nsncn_im.htm, 01.04.2015.

¹⁵ Utsam, *İspanya'nın Terörle Mücadelesi*, Utsam Raporları Serisi:15, Polis Akademisi Yayınları, Ankara, 2010.

Kutsal metinleri yorumlama bir teoloji konusu olup multidisipliner bir yaklaşım, derin bir eğitim ve vizyon gerektirir. Burada sorun yazılı metinlerin yanlış veya bilinçli olarak taraflı yorumlanması hadisesidir.

Kutsal kitaplarda şiddet içeren metinlere örnek olarak;

“Ben dünyaya ateş yağdırmaya geldim. Keşke bu ateş daha şimdiden alevlenmiş olsaydı” (Luka 12:49).

“Yeryüzüne barış getirmeye geldiğimi sanmayın! Barış değil, kılıç getirmeye geldim”(Matta, 10:34)

“Öbürlerine, “Kent boyunca onu izleyin ve kimseye acımadan, kimseyi esirgemedi öldürün” (Ezechiel Bab 9)

kisimlerini verebiliriz.

Ayrıca; Samuel; 15:2-3, Çıkış; 32-38, Matta; 23:33, Luka; 19/27/22/36-38 İncil ve Tevrat'taki nefret temalarının kullanıldığı kısımlardır. Kur'an-ı Kerim'de (Nisa,89-91, Tevbe,12/29-36) ayetlerinde cihad ve önemine ilişkin hususlar vardır.

Dolayısıyla her din yorumlamaya göre birtakım radikal hareketlere kaynaklık edebilir. Netice itibariyle dinsel radikalleşmelerde, radikallik aslında dini buyruklardan değil, birtakım insanların yorum ve yaklaşımlarından kaynaklanmaktadır¹⁶. Kutsal metinlerin yukarıda dikkat çekilen bölümlerine sözcüğü sözcüğüne bakıldığında şiddet içeren söylemler gibi görünse de teolojik olarak incelendiğinde farklı anlamlar ifade ettiği aşikârdır. Çünkü kutsal kitaplardaki metinlerin çoğu mecaz içeren ve derinlemesine incelenmesi gereken metinlerdir.

Radikalleşme olgusunda kaynaktan ziyade motivasyonlar, küresel ve emperyal angajmanlar daha belirleyici faktörlerdir; bizatihi din ve dinî metinler ise araç mesabesinde. Hatta denilebilir ki din, mevcut toplumsal ve siyasal duruma göre dirlik ve düzeni pekiştirme veya kaosu körükleme gibi farklı işlevler kazanan ve daha ziyade meşrulaştırma aracı gibi kullanılan bir şeydir.¹⁷

4. RADİKALLEŞME SÜRECİ

Radikalleşme süreci, kişinin terörist kimliğini kazanmasını sağlayan faktörlerin tamamını oluşturur.

Son yıllarda yapılan akademik araştırmalar; terör eylemlerine katılan bireylerin farklı sosyal geçmişlerden geldiklerini, oldukça farklı radikalleşme

¹⁶ Kamil Şahin-Mimar Türkkahraman, *a.g.e.*, s.186.

¹⁷ Mustafa Öztürk, *Din Referanslı Radikalleşmenin Kaynakları ve Motivasyonları*, 14.02.2015 tarihli Star Gazetesi.

süreçlerinden geçtiklerini ve farklı motive edici kaynaklardan etkilendiklerini ortaya çıkarmıştır. Bu durum, dini suiistimal eden terör örgütlerinde olduğu kadar; sağ, sol ve etnik milliyet temelli terör örgütlerinde de geçerlidir.¹⁸

Bireyin radikalleşme süreci; kişinin kendisinden başlayan ve sırasıyla ailesi, akrabaları, arkadaş çevresi, okul arkadaşları, sosyal çevre (dernekler, gruplar vb.), dışsal unsurlar vb. gibi içten dışa doğru genişleyen bir alanı kapsar.

Bireysel olarak örgüte katılımın altında kişinin içinde yetiştiği sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik çevrenin yanı sıra psikolojik etmenler, yaşadığı çeşitli mağduriyetin intikam duygusu gibi durumlar söz konusu olabilir.

Örneğin; PKK/KCK terör örgütü ile 90'lı yıllarının başından beri yapılan mücadele sürecinde göç eden binlerce insanın bu örgüte karşı sempati kazanmalarının temel sebebi olarak bu durumdan devleti sorumlu tutmaları gösterilmiştir.¹⁹ Kısaca; gerek devlet politikaları yüzünden gerekse örgütün propagandası etkisiyle, bireylerde devlete karşı oluşan nefret öbür yandan örgüte sempati oluşturmuştur denilebilir.²⁰

Radikalleşme sürecinde bireyin içinde bulunduğu ekonomik ve psikolojik sorunlar, kendini gerçekleştirme ve bir gruba ait olma ihtiyaçları, aile içi şiddetten kaynaklanan sorunlar, ailevi problemler gibi birçok etmenin rol oynadığını, teslim olan ve yakalanan örgüt mensuplarının ifadelerinden görebilmekteyiz.²¹

Radikalleşme sürecindeki önemli basamaklardan biride ideolojidir. Terör örgütü mensupları, ideoloji ile kutsanmış büyük hedef ve hayallere sahip olmadıkları müddetçe, başkalarının hatta kendi hayatlarını dahi sonlandıracak faaliyet ve eylemlere girişemezler. Yaşamı ideoloji doğrultusunda şekillenen kişi, örgütün kendisinden istediği tüm eylemleri gözünü kırpmadan yerine getirebilen bir makineye dönüşebilir.²²

¹⁸ SüleymanErdem, *Terör Örgütü Üyelerinin Radikalleşme Süreçleri*, <http://sahipkiran.org/2014/08/22/radikallesme-surecleri/>, Erişim: 03.04.2015.

¹⁹ Yılmaz Ceylan, 'Zorunlu Göç ve Suç İlişkisi', Suç Önleme Sempozyumu, Editörler: Sakine Bozdemir ve Uğur Argun, Bursa Emniyet Müdürlüğü Yayınları, No:1, Bursa, 2011.

²⁰ HüseyinYayman, *Şark Meselesinden Demokratik Açılıma Türkiye'nin Kürt Sorunu Hafızası*, Seta Yayınları, Ankara, 2011.

²¹ Serdar Bayraktutan, *Anne Ben Geldim*, Karakutu Yayınları, İstanbul, 2013.

²² ErkanÇapar, Türkiye'de İç Güvenlik Yönetimi ve Terörle Mücadele, Adalet Yayınevi, Ankara, 2013, s.63-64.

Ekici ve arkadaşlarının yaptığı araştırmaya göre terör örgütleri, yeni eleman seçerken *adayın profilinden çok adayın örgüt ideolojisini benimseyip içselleşmesini esas almaktadırlar*²³.

İdeoloji unsuru özellikle sol-politik eksenli terör örgütlerinde önemli bir radikalleşme aracı iken, dini motifli örgütlerde ideolojiden çok benimsenen dünya görüşü ve dini bir akımın etkisi daha önemlidir. Türkiye’de, Suriye’ye kaçarken veya Suriye’den dönerken yakalanan DEAŞ sempatizanlarının amaçlarının örgüt üyesi olmaktan çok DEAŞ’ın propagandasını yaptığı hilafetle yönetilen şeriat devletinde yaşama arzusuyla aileleri ve tüm mal varlıkları ile göç ettikleri görülmektedir.

Bütün bu bilgiler ışığında, terör örgütü üyelerinin profilleri, örgütlerin eleman kazanmadaki taktiklerini yenme açısından önem arz eder mi? Sorusu akla gelebilir.

Bu konularda araştırma yapan birçok sosyolog, konuya daha geniş bir yelpazeden bakılması gerektiğini ortaya koymuştur. ETA örneğinde örgüt elemanlarının profillerinin tek başına radikalleşme sürecini açıklayamayacağı gerçeği bu anlatımı güçlendirmektedir.

ETA’ya olduğu kadar 60’lı ve 70’li yıllarda Avrupa’da kurulan diğer terör örgütlerine katılanların da sosyal karakteristikleri oldukça farklıydı. Tüm bu farklılıklara rağmen bu bireyler, şiddet içeren radikalleşmeye giden bir süreci yaşamış ve terör eylemlerine katılmışlardı. Bu durum, araştırmacıları iki sonuca götürmüştü.²⁴

1. Radikalleşmeye açık toplum kesimlerinin profilini çıkarmak ve muhtemel teröristleri tespit etmek mümkün değildir.

2. Farklı radikalleşme süreçlerinin tamamını engellemeye yönelik bir strateji geliştirmek mümkün değildir.

Özünde bütün bunlara baktığımız zaman bu düşünsel yapıların oluşumunun sadece hayalperestlik olduğunu söylemek mümkün değildir. Özüne bakıldığında ütopyik olarak çok daha ilerisi hesaplanmaktadır.²⁵ Kaldı ki teröristler, eylemlerinde kendilerini sınırlayan ahlaki veya insani çok fazla engel tanımadıklarından dolayı psikolojik bir üstünlüğe sahip olmaktadır.²⁶

²³ Niyazi Ekici, M. Alper Sözer, Selçuk Atak, *İdeoloji ve Örgütsel yapının Örgüte Eleman Kazanma Üzerindeki Etkisi: Türkiye’de DHKP/C ve Hizbullah Örneği*, Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi, Cilt 1, Polis Akademisi Yayınları, Ankara, 2010.

²⁴ European Commissions’s Expert Group on Violent Radicalisation Report; 2008.

²⁵ Levent Demir, *Küreselleşme ve Terör*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji A.B.D., Afyonkarahisar, 2009, Yayınlanmamış Y.L.T., s.91.

²⁶ Enver Muratoğlu, *11 Eylül Sonrası Terörizmin Kazandığı Yeni Boyut ve Uluslararası Terörizmin Türkiye’ye Yansımaları*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi A.B.D., Isparta, 2007, Yayınlanmamış Y.L.T., s.17.

McCauley ve arkadaşları; radikalleşme süreçlerini üç düzeyde ele almışlardır. Bunlar: bireysel, grupsal ve kitlesel süreçlerdir²⁷. Bu süreçler yukarıda da izah edildiği gibi bireyin kendinden başlayan ve örgütle temasını da içine alan geniş bir bakış açısıdır. İçeriğinde kişisel veya siyasal mağduriyetlerden başlayıp, örgütün güdülenmesi ve bu çerçevede oluşturulan grup dinamiğine değinilmiştir. Sonuçta birey; şiddetin meşru kılındığı, nihai amaç olduğu gerçeği ile güdülenmiş halde karşımıza çıkmaktadır.

Aşağıdaki tabloda bu süreçler özetlenmiştir:

Tablo 1: Şiddete Giden Yollar: Bireysel, grup ve kitlesel düzeyde radikalleşme süreçleri²⁸

Radikalleşme Düzeyi	Süreçler/Mekanizmalar
Bireysel	1. Kişisel Mağduriyet Nedeniyle Bireysel Radikalleşme
	2. Siyasi Mağduriyet Nedeniyle Bireysel Radikalleşme
	3. Radikal bir Gruba Katılmak Suretiyle Bireysel Radikalleşme
	4. Radikal Bir Gruba Katıldıktan Sonra Bireysel Radikalleşme – Kendini İkna Etme
	5. Basın, Medya ve İnternet Yoluyla Bireysel Radikalleşme
Grupsal	6. Aynı Düşünceden Gruplar içinde Grup Radikalleşmesi
	7. İzolasyon ve Tehdit Altında Grup Radikalleşmesi
	8. Aynı Destek Tabanı İçin Rekabet Sırasında Grup Radikalleşmesi
	9. Devlet Gücü ile Rekabet Esnasında Grup Radikalleşmesi
	10. Grup İçi Rekabet Nedeniyle Grup Radikalleşmesi
	11. Amaca Ulaşmada Terörün Kestirme Yol Olarak Görülmesi Nedeniyle Grup Radikalleşmesi
	12. Marjinalleş(tiril)me Nedeniyle Grup Radikalleşmesi
Kitlesel	13. Başka bir Grup ile Mücadele Esnasında Kitlesel Radikalleşme
	14. Başka bir Grup ile Uyuşmazlıktan Kaynaklanan Kitlesel Radikalleşme – Nefret

Yukarıda anlatılanlar çerçevesinde bir terör örgütü elemanının örgütte militan kimliği kazanıncaya kadar yaşadığı süreci dört aşamada ele alabiliriz. Bunlar;

1. Bireyin kimliğini bulma-bir gruba ait olma isteği çerçevesinde arayışa girmesi,
2. Örgütsel temas,
3. Örgütsel güdüleme-güdülenme süreci,
4. Grup dinamiği içinde örgütte varlık gösterme süreci.

²⁷ Clark McCauley -Sophia Moskalenko, “Mechanisms of Political Radicalization: Pathways Toward Terrorism”, *Terrorism and Political Violence*, 20:3,2007,s. 415-433, Aktaran: Süleyman Erdem, ‘Terör Örgütü Üyelerinin Radikalleşme Süreçleri’, 2014 <http://sahipkiran.org/2014/08/22/radikallesme-surecleri/>,03.04.2015.

²⁸McCauley, Clark - Moskalenko, Sophia, a.g.e.s: 415-433.

4.1. Bireyin Kimliğini Bulma-Bir Gruba Ait Olma İsteği Çerçevesinde Arayıya Girmesi,

Terör literatürünün ortaya koyduğu üzere, bireylerin örgüte katılımlarında birçok faktör etkilidir. Bazı durumlarda bireyler, örgüt tarafından belirlenerek katılım sürecine alınırlar. Bazı durumlarda ise ‘tetikleyici-hızlandırıcı bireysel faktörler’ bireyin katılma kararını vermesinde belirleyici bir rol oynar.²⁹

Diğer örgütlerde olduğu gibi dini motifli örgütler, örgüte eleman kazandırırken daha çok gençleri hedef almaktadır. Gençlik dönemi erken erginlikten geç ergenliğe kadarki dönemleri de içermektedir. Erken yaştaki bireylerin örgüte katılım kararını vermesi, yetersiz aile kontrolünün de bir sonucudur. Ailelerin çok çocuklu olması, ailenin çocuk üzerinde kontrolünü zayıflatır. Yeterli desteği alamayan çocuk ve gençlerin desteksiz, umutsuz, doyumsuz ve çaresiz olarak suça itilmeleri kolaylaşacaktır.

Araştırma sonuçları; suç işleme oranının en yüksek olduğu yaşın, %34,9 ile 14 yaş olduğu, mala yönelik suçlarda 14, adam yaralama ve cinsel suçlarda 15 yaşın en sık suç işlenen yaş grubunu oluşturduğu ifade edilmektedir.³⁰

Ergenlik dönemi, çocukluktan yetişkinliğe geçilen bir basamak gibidir, bilgi ve deneyim eksikliği mevcuttur. Ergen ne çocuktur ne de yetişkin. Bu nedenle kimlik çatışmalarının yaşandığı, sancılı bir ara dönemdir. Hem fiziksel, hem duygusal, hem de sosyal geçişler deneyimlenir. Genç bireylerin içinde buldukları “kimlik arayışları” bu dönemi en iyi ifade eden kavramdır. Bu arayış, gençleri örgütler için hedef haline getirmektedir.

Ergenlik döneminde insanlar bir grubun (akran grubu, siyasi gruplar vb.) etkisine her zamankinden daha açıkturlar. Ergenlik dönemine giren gençlerde toplumsal kabullenilme, bir grubun parçası olma kavramları gelişir. Ergen, akran grubuna kabul edilmek veya arkadaşları tarafından onay görmek için onların hareketlerini tutumlarını benimseyebilir.

Özgürlük ve özerklik kavramlarının en fazla geliştiği ergenlik döneminde oldukları için kendilerini sınırlandıran her türlü otoriteye başkaldırabilecek kadar bağımsız ve sorgulayıcı olabilirler. Örgüt içinde kendilerine tanınacak statü veya sorumluluklar onları daha çok risk almak

²⁹Süleyman Özeren -Oğuzhan Başbüyük -Mehmet Alper Sözer, *PKK'ya Katılımın Dinamikleri: Bireysel Hikayeler mi Örgütsel Tercih mi?*,Analist, Sayı:11 2012, 24.06.2015 <http://www.usakanalist.com/detail.php?id=216>.

³⁰İpek Delikara, “Ergenlerin Akran İlişkileri İle Suç Kabul Edilen Davranışlar Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”, 1.Ulusal Çocuk ve Suç: Nedenler ve Önleme Çalışmaları Sempozyumu, Ankara, 2002, s. 147

üzere cesaretlendirebilir. Ayrıca, aile içinde sıklıkla tartışma ve şiddetin olması, beklendiği gibi ergenlerin risk alma davranışlarını arttırmaktadır.³¹

Hizbullah örneğinde; silahlı kanadın örgüte hangi yaşlarda katıldıklarına ilişkin dağılım grafiği incelendiğinde, örgüte katılımların büyük çoğunluğunun 14-17 yaşları arasında (%57) olduğu görülür. Örgüte katılım yaşında ikinci büyük grubu 18-21 yaşları aralığı oluşturur. Örgüt mensuplarının yaklaşık dörtte birinin (%24) örgüte 18-21 yaş aralığında katıldığı anlaşılmaktadır. Bu yaş grupları beraber değerlendirildiğinde, örgüte katılım yaşının 14-21 yaş aralığında yoğunlaştığı görülmektedir (%81).³²

Bireyin radikalleşme sürecindeki ilk basamak olan kimlik arayışı temelde; psikoloji literatüründe belirtilen 'engellenme' güdüsü ile ortaya çıkar. Engellenme, arzu edilen bir amaca doğru ilerleme durdurulduğunda ya da geciktirildiğinde ortaya çıkan bir güdüdür.³³ Dini motifli terör örgütlerinin en çok kullandığı algı yönetimi bu aşamada başlar. Örgütler; Müslümanlığın yaşanmadığı bir toplum yorumunu kullanarak, önemli bir algı oluştururlar. DEAŞ örneğinde, insanların dini daha özgür yaşama arzusu ile ülkelerini bırakarak çatışma bölgelerine geçmeye çalışmaları, bireysel olarak hissettikleri engellenme psikolojisinin bir ürünüdür. Terör örgütleri açısından ise eleman kazanmada kullanabilecekleri çok önemli bir argümandır. Birçok örgütün daru'l-harp ve dar'ül İslam tasnifleri ile oluşturdukları yorumlar bu argümanlara örnek verilebilir.

Psikolojik etmenlerin yanı sıra ekonomik sebepler, en önemli radikalleşme motivasyonlarından birisidir. Ekonomik yetersizlikler çoğu yerde aile kurumunun fonksiyonelliğini yitirmesine neden olabilmektedir. Bu da sağlıklı yetişmeyen, sosyalleşmesini doğru biçimde gerçekleştirememiş nesillerin doğması demektir.³⁴ Düşük sosyo-demografik özellikler, kişilerin terör örgütlerine katılımlarını tetikleyebildiği gibi radikal gruplar üzerine yapılan bazı araştırmalarda eğitim ve ekonomik düzeyi yüksek sınıflı ailelerden de terör örgütlerine katılımın olduğu göz ardı edilmemelidir.

Kent nüfusunun köy nüfusuna göre artış gösterdiği yani göç olgusunun yoğun yaşandığı ülkemizde, ailelerdeki uyum güçlükleri, ekonomik yetersizlikler de kuşkusuz bireylerin suça itilmesinde büyük paya sahiptir. Düşük gelirli ailelerin çocukları, daha az eğitim almakta, ihtiyaçları

³¹Yılmaz, T. (2000). Ergenlikte Risk Alma Davranışlarının İncelenmesi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi.

³²Erzurum Atatürk Üniversitesi, 'Hizbullah Terör Örgütü' Açık Öğretim Fakültesi Ders Kitabı,2015, <https://stratejikoperasyon.files.wordpress.com/2014/04/hzbullah-terr-rgt.pdf> 24.04.2015.

³³ RitaAtkinson-L. Richard C,Atkinson-Ernest R. Hilgard, *Psikolojiye Giriş*, Sosyal Yayınlar,İstanbul,1995,s.571.

³⁴Levent Demir,*Küreselleşme ve Terör*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar,2009, Sosyoloji A.B.D. Yayınlanmamış Y.L.T.,s.74.

yeterince karşılanamamaktadır. Bu çocuklar aile bütçesine katkı sağlamak amacıyla erken yaşta çalışmakta, ihtiyacı olan sosyal ve ekonomik haklardan yeterince faydalanamadığı için özenme duygusu ile kolayca suç örgütlerine kayabilmektedir.

Radikalleşme sürecinde; şeriat, cihad, şehitlik, tekfir vb. kavramların çeşitli cemaat ve gruplar eliyle yanlış yorumlanması, bu yanlış yorumların dini bilgisi az ve eğitimsiz olan kitleler üzerinde algıların yönlendirilmesi ile dini kullanan terör örgütleri hem insanları kullanmakta hem de din tahripçiliği yapmaktadırlar. Aslında bütün terör örgütlerinin eleman temini için hedef seçtikleri kişiler ideolojik yatkınlık taşımaktadırlar. Bir başka anlatımla; bir bireyin terör örgütü üyesi olabilmesi için temelde o örgütün ideolojisine ilımlı olmasından geçer.

4.2. Örgütsel Temas

Temas, terör örgütlerinin kendileri açısından uygun olan bireylerle arkadaş, akraba ve hemşeri ilişkilerini kullanarak temas kurmaları ile başlayan süreçtir. Dini motifli terör örgütleri teması dini değerler ve etnik kökenler üzerinden, arkadaş-hemşeri-akrabalık ilişkileri yanı sıra kitap-dergi-dini sohbetler adı altında yaptıkları toplantılar, üniversite grupları, kamplar ve dernekleri vasıtasıyla gerçekleştirirler. Ancak son dönemde internet ve sosyal medyanın en etkili ve güvenli temas aracı olarak örgütlerce sıklıkla kullanıldığı görülmektedir.

İnternet, küreselleşen dünya düzeninde ulaşılabilirliğinin yaygınlaşması, uzakları yakın eden bir unsur olması nedeniyle bütün terör örgütleri tarafından kullanılmaktadır. İnternet, özellikle küresel alanda faaliyet gösteren dini motifli örgütler için son derece etkili bir temas aracıdır. Başta DEAŞ ve El-Kaide gibi uluslararası bağlantıları olan terör örgütlerinin en çok kullandığı propaganda unsurları bu kanaldan yapılmaktadır. El-Kaide internet aracılığı ile eğitim kamplarına eleman çekmek için birçok blog ve internet sitesi, video yayını yapmaktadır. Örneğin; 2005 yılından beri 'Voice of Al Qaeda' isimli video yayınları ile internetten örgütün binlerce sempatizan kazandığı düşünülmektedir.³⁵ Bu konuda BBC'nin yayınladığı bir haber dikkat çekicidir:

“ABD'de yapılan yeni bir çalışma, sosyal paylaşım sitesi Twitter'da DEAŞ yandaşı en az 46 bin hesap olduğunu ortaya koydu. Brookings Enstitüsü'nün de katılımıyla hazırlanan raporda, çalışmanın 2014'ün son üç ayında yapıldığı ve asıl sayının çok daha yüksek olduğuna inanıldığı kaydedilmiştir”³⁶.

³⁵El-Qaeda, http://archive.adl.org/terrorism/profiles/al_qaeda.html, Erişim: 27.04.2015.

³⁶ BBC, 'Twitter'da IŞİD Yanlısı 50 Bine Yakın Hesap Var' http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2015/03/150306_isid_twitter, 27.04.2015.

Aynı haberin devamında, Washington Enstitüsü çalışanı Aaron Y. Zelin'in örgütsel temas konusundaki yorumu ise bizlere örgütün öncelikle propaganda zemini oluşturup daha sonra bireylerle bire bir temas kuracakları şekilde temas sağlandığını göstermektedir:

“Zelin, IŞİD, Twitter üzerinden adam toplamıyor. Bu daha çok, bire bir iletişim olanağı sağlayan Kik, WhatsApp ve Skype üzerinden yapılıyor. Twitter üzerinden açıkça yaptıklarıysa kendilerine yandaş çekmek. Twitter mesajlaşması, bazen radikal eğilimler benimseyen bir kişiyle onu örgüte alabilecek kişi arasında ilk temas yolu olabiliyor ama bu ikili konuşma hemen doğrudan mesajlaşmaya veya diğer platformlara kaydırılıyor.”³⁷

Sanal medya programlarının yanı sıra örgütün yayınladığı video görüntülerinin de Hollywood filmleri kadar kaliteli olduğu dikkat çekicidir. Öyle ki; ‘Hijrah to the IslamicState’³⁸ isimli 50 sayfalık bir kitapçığı internet kanalıyla yayınlarken batı ülkelerinden ne şekilde çatışma bölgesine geçilebileceği konusunu detaylı bir şekilde sunmuşlardır.

Yapılan literatür çalışmasında, örgütsel temasın genelde camii ve Kur'an kurslarında başladığı, hedef olarak fakir gençlerin seçildiği anlaşılmaktadır. Kılıç, ‘İşid Gerçeği’ isimli eserinde bu konuyu aşağıdaki sözleriyle anlatıyor³⁹:

Pazarcılık yapan, sanayide çalışanlar gibi alt gelir grubundaki çocuklar örgüt için en büyük potansiyel. Ailesinin yüklü miktarda borcu olanları araştırıp bu çocuklara yanaşan örgüt üyeleri, “Baban bu kadar borcu nasıl ödeyecek?” denilerek para vaat ediliyor. Maddi ihtiyacı olmayanlara ise cami ve Kur'an kursu gibi mecralardan ulaşıyor. Bir çeşit para kaynağı olarak görülen varlıklı çocuklar, “Beş kelle alırsan cennette şu kadar yere sahip olursun” gibi sapkın vaatlerle kandırılıyor. Sahih hadis denilerek cihadla ilgili propaganda yapılıyor. Örgütün yürüttüğü bir politika da gençleri evlendirmek. Bu şekilde gençleri örgüte daha da bağlayan terörist grup, “Artık senin bir ailen var. Bundan sonra kendi namusun için de savaşacaksın” telkinleri yapıyor.

4.3. Örgütsel Güdüleme-Güdülenme Süreci

³⁷ BBC.a.g.m

³⁸ <http://diary-of-a-muhajirah.tumblr.com/post/98456313069/a-z-hijrah-and-life-in-the-islamic-state-part>, Erişim: 26.06.2015.

³⁹ Mustafa Kılıç, *İşid Gerçeği*, Parafiks Yayınevi, Edirne, 2014, s.138.

Örgütler bu süreçte dini ideolojileri kullanarak, sosyal ve kültürel etkinlikler düzenleyip, bireylerin psikolojik-fizyolojik-sosyal ihtiyaçlarını gidererek “bireyin güdülenmesini”⁴⁰, sağlarlar.

Abraham Maslow, insani güdülerin sınıflandırılması konusunda ilginç bir yol önermiştir. Maslow, temel biyolojik gereksinimlerden başlayıp, ancak temel gereksinimler doyurulduktan sonra önem kazanan daha karmaşık psikolojik güdülere doğru yükselen bir gereksinimler hiyerarşisi kurmuştur.⁴¹ Örgüte temas edildikten sonra temel ihtiyaçları karşılanan birey, Maslow’un gereksinimler hiyerarşisinde olduğu gibi bir şeyler başarmak, bir gruba ait olmak için örgütten aldığı ideolojik eğitimle güdülenmeye başlar. Bu güdülenme süreci örgüt elemanlarını intihar eylemlerine götürecektir kadar etkili olabilmektedir. Sol örgütlerin ağına düşmüş bir örgüt elemanı sosyal hayatın tamamen Marksist Leninist bir düzende olması gerektiğine inanırken, dini istismar eden örgütlerde birey Dâr’ul-harp halinde bir düzene karşı yapılacak şiddet eylemlerinin ‘farz’ olduğuna inanmaktadır. Bu şekildeki kesin inançlılık hali, örgütün propaganda ve algı yönetimi süreçleri sonucu ortaya çıkan bir güdülenme halidir. Erich Hoffer’in “Kesin İnançlılar” isimli çalışmasında, “Kesin İnançlılar”ı, hayatını kutsal saydığı bir amaç için feda etmeye hazır olan kişi olarak tanımlar. Kitle hareketlerinin birçok ortak özellikleri olduğunu belirten yazar, tüm kitle hareketleri taraftarlarını aynı tip insanlar arasından seçtiğine göre; pekâlâ bütün kitle hareketleri birbirinin yerini tutabilir. Bir dini hareket bir sosyal devrime veya milliyetçi harekete dönüşebilir; bir sosyal devrim militan bir gençlik hareketine veya milliyetçi hareket bir sosyal devrime dönüşebilir. Bütün kitle hareketleri, taraftarlarına ölümü göze almak ve birlikte yürüyüşe geçmek duygusu yaratır. Ortaya koydukları program ve telkin ettikleri öğretiyi ne olursa olsun, bütün kitle hareketleri; aşırılığı, gayreti, parlak umutları, nefreti ve hoşgörüsüzlüğü körüklerler. Yine bütün kitle hareketleri, güçlü bir faaliyet akışı yaratmaya muktedirler ve körü körüne bir inanç ve sadakat isterler⁴².

Afganistan’da yakalanan intihar bombacısı Pakistan vatandaşı Qari Ramazan’la yapılan röportajda; eylemci cihad için şehit olmanın ne kadar önemli olduğu ve bu emri Ku’ran ve hadislerden öğrendiklerini belirtmektedir. Her ne kadar intiharın kutsal kitaba göre büyük bir günah olduğu belirtilse de cihad durumunda tanklara-uçaklara karşı yapılabilecek

⁴⁰ Güdü: Organizmayı eyleme iten ve eylemi yönlendiren içsel uyarım durumudur. Bir başka tanımlamaya göre ise; kişinin enerjisini belli bir hedefe yönlendiren davranışları için gösterilen bilinçli veya bilinçsiz gerekçelerdir.

Güdüleme: Organizmanın bir güdünün etkisiyle harekete hazır hale geçerek davranışta bulunma sürecidir.

⁴¹ Atkinson, a.g.e., s.439.

⁴² Hoffer, Erich, 2000, “Kesin İnançlılar, Orijinal İsmi: The True Believer”, Plato Film, Siyaset Felsefesi Dizisi, İstanbul.

en iyi savunma şeklinin kendini ve düşmanları öldürmek suretiyle şahadeti hak etmekten geçtiğini belirtmektedir.⁴³

Taliban tarafından eğitilmiş ve Pakistan'da tutuklu bulunan bir başka örgüt elemanı ile yapılan röportajda ise, cihadın içinde yer almayan çocukta dâhil olmak üzere hiç kimsenin masum olmadığını, İslam devleti için cihadın bir emir olduğunu belirtilmektedir. Örgüt elemanının 'Evlimsiniz?' sorusuna verdiği: 'cennette kendisini bekleyen yetmiş bakire varken neden bir tanesi ile yetineyim ki?' şeklindeki cevabı isene şekilde güdülendiğini açıkça gözler önüne sermektedir.⁴⁴

Hizbullah terör örgütünün örgüte eleman kazandırmadaki taktikleri şu ana kadar anlatılan radikalleşme süreçlerine iyi bir örnektir;

- *İlk aşamada*, muhafazakâr ailelerce temel dini bilgiler öğrenmek amacıyla camiye gönderilen çocuklara, örgütün cami sorumlusu tarafından Elifba, Cüz, Kur'an, Tecvid, Mevlid ve Arapça dersleri ile temel dini bilgiler verilir. Öğrencilere kitap okuma alışkanlığı kazandırılarak verilen kitapları okuyup okumadığı titiz bir şekilde izlenir. Bu dersler sırasında kesinlikle örgüt isminden bahsedilmez. Amaç öncelikle öğrencileri ürkütmeden kendilerinde dini felsefe temeli oluşturmak, sabır, disiplin ve itaat gibi örgütsel nitelikler kazandırmaktır.
- *İkinci aşamada*, örgüte ait hücre ve öğrenci evlerinde güdüleme eğitimleri verilir. Bu eğitim genellikle bireysel ilgilenme şeklindedir. Bu aşamada adayla ilgilenmek üzere siyasi kanattan bir veya iki kişi görevlendirilir. Eğitimde başarılı görülen ve gerekli kıvama geldiği anlaşılan çalışkan ve öğretici olabilecek şahıslara tebliğ ve davetin, yol ve yöntemi öğretilir. Daha sonra siyasi kanatta görevlendirilerek organik yapı içerisine alınır.
- *Üçüncü aşamada*; ikinci eğitime alınan şahıslardan bir kısmı askeri kanatta görevlendirilerek silahlı eylemlerde kullanılmak üzere özel bir askeri eğitim verilir. Bu eğitimde adaya; bu işin mücadelesini verenin Hizbullah, Hizbullah'ında Allah'ın askerleri ve Peygamberimiz Muhammed (S.A.V)'e inanmış olanların bir araya gelerek oluşturdukları bir birlik olduğu, Hizbullah dışındakilerin şirke ve dâlalete düşmüş, şeytana uşaklık eden Hizb-üş şeytanlar olduğu, Hizb-üş şeytanla mücadelenin savaşımının en yücresi ve onurlusu olup, bu mücadele uğrunda ölenlerin şehit, kalanların gazi

⁴³ Yalda Hakim ve Qari Ramazan Röportajı, Yüklenme Tarihi:9 Ekim 2011, <https://www.youtube.com/watch?v=IdcGO4Gsk3k>, 28.04.2015.

⁴⁴ Famous Geo TV Röportajı, Yüklenme Tarihi:9 Temmuz 2009 <https://www.youtube.com/watch?v=qD-Nny3EP98>, 28.04.2015.

payesine erişeceği, bu mücadelenin Allah indinde makbul tutulacağı düşüncesi aşılır. Daha sonra örgütün silahlı eylemlerinde bu şahıslar kullanılır.

- *Şehit*; kutsal bir ülkü, din veya inanç uğrunda ölen kimse.⁴⁵ Şehit olma eylemine "*şehâdet*" adı verilir. Birçok dinde şehit kavramına rastlanır. Şehit, (Arapçada tanık) İnançlarını yadsımamak uğruna, Tanrı'ya ya da kutsal saydığı değerlere tanıklık etmek ülküsüyle can veren kişi anlamına gelir. Dünyanın hemen bütün büyük dinlerinde şehitlik, inananların ulaşabileceği en yüksek aşamalardan biri sayılır.⁴⁶

"Allah yolunda öldürülenlere "ölüler" demeyin. Hayır, onlar diridirler. Ancak siz bunu bilemezsiniz".⁴⁷

"Eğer Allah yolunda öldürülür ya da ölürseniz, şunu bilin ki, Allah'ın mağfireti ve rahmeti ve lütufta, onların topladıkları bütün şeylerden daha hayırlıdır."

Bu ayetlerden de anlaşılacağı gibi şehitlik, İslam dini içinde yüceltilen, saygı duyulan, değer verilen dini bir kavramdır. Ama anlamları terör örgütlerinin açıkladığı ve uyguladığı şekilde değildir. Yeterli din eğitimi almamış, konunun uluslararası ilişkiler boyutunu bilmeyen bireyler, şehitlik kavramının amacını kendi amaçları için çarpıtıp terör örgütlerinin argümanlarına karşı ne yazık ki savunmasızdırlar.

Güdülenme sürecinde dini istismar eden terör örgütlerinin tüm terör örgütlerinde olduğu gibi *lider* faktörü önemli bir yer tutar. Radikalliğin boyutu grup içerisindeki liderlerin yorumlarındaki keskinlik ve grup içerisinde dışa karşı oluşturulan hava ile belirlenir.⁴⁸ Liderler ve yorumlama farkı, aynı kaynaktan beslenen dini istismar eden terör örgütlerinin birbirlerinden ayrılarak farklı adlar altında faaliyet yürütmelerine sebep olur.

4.4. Grup Dinamiği İçinde Örgütte Varlık Gösterme Süreci

Grup dinamiği, ortak bir amaca ulaşmak için bir araya gelmiş bir grup içinde gerçekleşen sebep-sonuç ilişkileri, grubu oluşturan temel değerler ve grubun işleyişini kapsar.

Sosyal kimlik alanında yapılan çalışmalar, bireyin grup içinde, tek başına olduğundan farklı davrandıklarını göstermektedir. Tajfel'e göre sosyal kimlik, "bireyin benlik algısının, bir sosyal gruba ya da gruplara üyeliğine ilişkin bilgisinden ve bu üyeliğe yüklediği değerden ve duygusal

⁴⁵Güncel Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, Erişim: 21 Ekim 2015.

⁴⁶Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, C: 29, Ana Yayıncılık Yayını, İstanbul, 1994, s. 80

⁴⁷Bakara Suresi, 154.

⁴⁸KamilŞahim- Mimar Türkkahraman, *a.g.e.*, s.186

anlamlılıktan kaynaklanan parçasıdır. Bireyler, yeni bir sosyal gruba girer girmez, o grubun kimliğine adeta "yapışır"lar⁴⁹. Turner, kişi bir grubun üyesi olduğunda kişisel benliğiyle değil grup benliğiyle hareket ettiğini söyler, der. Bir anlamda üyesi olduğu grubun diğer üyeleriyle aradaki farklılıkları en aza indirerek o grubun üyesi olarak var olur. Bu şekilde grup normlarıyla hareket etmeye başlar. Ve diğerlerini de grup normlarıyla değerlendirir⁵⁰.

Sorunların çözümünde, birey ile grup eğilimini karşılaştıran kimi çalışmalarda grubun daha fazla riskli kararlara eğilimli olduğu bulunmuştur. Hatta grup üyelerinin kendilerine zarar gelmesi ihtimali olduğu durumlarda bile, grubun riski göze aldığı görülmektedir. Uzun vadeli iş garantisi olmayan, ama çok yüksek ücretli işin mi, yoksa uzun vadeli iş garantisi olan ancak düşük ücretli işin mi tercih edileceği konusunda, çeşitli ülkelerde yapılan çalışmalar hep benzer sonuçları vermiştir. Grup üyeleri daima tek tek bireylerden fazla risk içeren kararlar vermişlerdir.⁵¹

1956 yılında Dittes ve Kelley'in grup dinamiği konusunda yaptığı ve literatürde en önemli sosyal deneylerden biri olarak bilinen çalışmada⁵²; grup içindeki bazı bireylere grup tarafından kendilerine değer verildiği, bir kısmına grubun bazılarının değer verdiği bazılarının vermediği son olarak bazılarına grup tarafından istenmedikleri algısı oluşturulmuştur. Deney sonucunda; bazı grup üyeleri tarafından istenen ama bazılarınca istenmeyen bireylerin statü derecelerini yükseltmek için grup normlarına en içten bağlandıkları ve büyük bir hevesle normlara uyma davranışı gösterdikleri saptanmıştır. Grup tarafından istenmeyen bireyler ortadakiler kadar olmamakla beraber uyma davranışı göstermiştir. Bu üyeler grup içinde uydukları normlara grup dışında aldırmadıkları için "itaat ile uyma" söz konusudur. Grup tarafından istenen, değer verilen bireyler ise; kazanabilecekleri kadar statü kazandıklarını düşündüklerinden statülerini yükseltmek için normlara büyük bir titizlikle uyma zorunluluğu hissetmedikleri görülmüştür.⁵³

Tajfel, toplum-birey ilişkisini, kişinin üyesi bulunduğu grup ve bu grubun toplum içindeki diğer gruplarla ilişkileri çerçevesinde kendi kimliğini belirlemesi ve bu kimlik çerçevesinde davranışlarda bulunması olarak tanımlar.⁵⁴ Tajfel'in kuramına göre; bireyler kendilerini üyesi oldukları

⁴⁹ Demirtaş, H. A., (2003). "Sosyal Kimlik Kuramı: Temel Kavram ve Varsayımlar", İletişim Araştırmaları, 1(1), s. 123-144.

⁵⁰ Hortaçsu, N. (1998). *Grup İçi ve Gruplar Arası Süreçler*. Ankara: İmge.

⁵¹ Freedman J.L., Sears D.O., Carlsmith J.M. (1993), Sosyal Psikoloji, (Çev.A. Dönmez), İmge Kitabevi, Ankara. s:570.

⁵² Ayda Büyüksahin, *Yakın İlişkilerde Bağlanım: Yatırım Modelinin Bağlanma Stilleri ve Bazı İlişkisel Değişkenler Yönünden İncelenmesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji A.B.D., Ankara, 2006, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

⁵³ Ahmet Taner Kışlalı, *Siyaset Bilimi*, İmge Kitabevi, Ankara, 2014.

⁵⁴ Demirtaş, H. A., a.g.e., s: 123-144.

sosyal grubu dikkate alarak tanımlar ve değerlendirirler. Ayrıca kendi gruplarını kayırarak algılama ve diğer grubu da küçümseme yönünde bir yanlılık gösterirler.

Le Bon, kalabalıkta bir kişinin taşıdığı duyguların bulaşıcı olduğunu ve grubun diğer üyelerine de telkinle sıçrayabileceğini öne sürmüştür. Sosyal bulaşma, insanların normalde sahip olduğu kontrol mekanizmalarının kırılmasına neden olur. Bireyselliğin yitirilmesinde en önemli etken kitleye dâhil olmaktır. Grup üyeleri kendi kimliklerinin belirgin olmadığını düşündükleri zaman kendilerine has bir kimliklerinin olduğunu daha kolay unuttur, dolayısıyla davranışları için kendisini daha az sorumlu hissederler.⁵⁵

Bireyin mensubu olduğu örgütün içinde dış ortamdan yalıtılmış olarak sadece örgüt ideolojisi ile propaganda ve telkinlere maruz kalmasıyla “keskin inançlı” hale gelen dünyasını küçülterek dar bir bakış açısı ve dünya görüşüne sahip olmasına da sebebiyet verir. Öyle ki sol örgüt elemanları, yaşadığımız dünya düzeninde hala komünizm şartlarının egemen olabileceği inancı taşımaktadırlar. Benzer biçimde dini örgüt elemanlarının, kendi anne-baba-kardeşlerini, akrabalarını bile küfür içinde yaşadıkları düşüncesiyle düşman görmelerinin altında yatan sebep budur.

Bu aşamada;

- Örgütsel ideoloji ve eyleme inandırmayı sağlayan yayınların (yazılı, görsel, işitsel) okunması ve takibiyle,
- Bireyin duygularında *keskin* ayrımlar yapılır ve bireyin etrafında olup biten her şeye örgütün geliştirdiği dar çerçeveden bakması, eleştirel bakış açısını kaybetmesi ve bizden olan-olmayan ayrımı yapması amaçlanır.
- Düşünce ve duygu boyutu beslenen bireylere, küçük eylemler (bildiri-pankart asma-molotof atma vb.) yaptırımlar olarak davranışları pekiştirilir.

5. SONUÇ

Mısırda ortaya çıkan Hasan el Benna'nın kurucusu olduğu “Müslüman Kardeşler Hareketi” ve sonraki süreçte meydana gelen İran İslam Devrimi, Türkiye’de radikal örgütlerin ortaya çıkmasındaki dış etkenlerden birisidir⁵⁶. Bu etkenlerin yanı sıra Türkiye’deki İslami anlayışla büyük farklılıklar göstermesine rağmen Mısır ve İran kaynaklı dini eserlerin Türkçeye çevrilmesi, siyasi ve sosyal koşulların da elvermesiyle Türkiye’yi

⁵⁵Gustave Le Bon, Kitleler Psikolojisi. Çev. Tolga Sağlam, Timaş Yayınları, İstanbul,2001

⁵⁶Necati Alkan, Gençlik ve Radikalizm, Kara Kutu Yayınları, İstanbul,2013,s.88.

80'li yıllarda “Siyasal İslam” kavramı ve dini motifli terör örgütleri ile tanıştırmıştır.

Terör örgütleri hangi ideolojiye mensup olursa olsunlar ortaya çıkmalarını sağlayan bir düşünceden etkilenirler. Ekonomik problemler, eğitim eksikliği, yoksulluk, eşitlik-adalet arayışı, sosyo-kültürel alanda ortaya çıkan sorunlar gibi sorunlar terörün beslediği temel kaynaklardır. Her şeyden önce terörle mücadelenin sadece polisiye önlemlerle sağlanamayacağı bilinmelidir. Bu mücadele terörün beslediği argümanlarla mücadele olmalıdır, bu da sosyal-kültürel-ekonomik ve psikolojik önlemleri içerir.

Terörün kaynakları kurutulmaya çalışılırken, bilimsel çalışmalardan faydalanarak temel sorunların çok yönlü olarak ortaya çıkarılması önemlidir. Bu çerçevede radikalleşme süreçlerinin hangi ortam ve şartlarda ortaya çıktığının belirlenmesi ve bu süreçlerle ilgili önleyici tedbirlerin alınması gereklidir. Üniversitelerle işbirliği içinde toplum dinamiğini analiz edecek bilimsel araştırmalar yapılarak toplumun nabzı tutulmalıdır.

Dini radikalleşme süreci de özellikle son dönemlerde Müslüman coğrafyalarda çokça gündeme gelen bir sorun olmaktadır. Bu konudaki en büyük sorun ise bu coğrafyalarda görülen radikal dini terör örgütlerinin İslam'la ilişkilendirilmesidir. Hâlbuki bu terör örgütleri örgüte üye kazandırmak için dini bir araç olarak kullanmaktadırlar. Tarihte din adına yapılan savaşlar, günümüzdeki bazı terör olayları ve dini metinlerde şiddet çağrıştıran söylemler dinin şiddeti teşvik ettiğini akla getirebilir. Fakat tarihte din adına yapılan savaşların ve günümüzdeki terör olaylarının altında yalnızca dini nedenler yoktur. Kaynakları ele geçirmeye ve imtiyaz sahibi olmaya çalışan bazı kişi veya guruplar amaçlarını dini kisveye sokarak şiddeti yöntem olarak kullanmaktadır. Bunun yanında kimlik inşasında din önemli rol üstlendiği için bazı bireyler çatışmalarını dini kimlikleri üzerinden yapmaktadırlar. Şiddet kullananlar başkalarına verdikleri zararların vicdani rahatsızlığından kurtulmak için dini referansları kendilerini haklı çıkaracak şekilde yorumlayarak eylemlerini meşrulaştırmak isterler⁵⁷.

Terör örgütlerinin eleman temin etmek için daha çok emek ve zaman harcamak zorunda olduğu dönemler geride kalırken, internet sayesinde daha kolay ve hızlı propaganda yapma imkânı ile daha çok sempatican topladıkları bir gerçektir. Terör olgusunun da çağa ayak uydurduğunu, çağımızın bütün imkânlarını (internet, medya, bilişim teknolojisi vs.) kullandığını söylemek yanlış olmaz. Bu bağlamda özellikle internette yapılan propagandaların dikkatle ele alınarak çok yönlü mücadele modelleri üretmek gerekmektedir.

⁵⁷ Çağır, Celal-Çetin, Özer, 2011, “Din ve Şiddet Üzerine Psikolojik Bir Yaklaşım”. Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 13, Sayı: 1

Son süreçte; DEAŞ örneğinde olduğu gibi, örgütlerin uluslararası alanda eleman teminini hangi yollarla sağladığı göz önünde bulundurularak, örgüte karşı mücadelede uluslararası platformda işbirliği ve dayanışma içinde olmak gerekmektedir. Ulusal anlamda ise konu ile ilgili Genel Kurmay Başkanlığı, Mit Müsteşarlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Kamu Güvenliği Müsteşarlığı gibi tüm ilgili kurumların ortak çalışması gerekmektedir. Ulusal alanda konunun örneğin Kamu Güvenliği Müsteşarlığı çatısında tek bir kaynaktan yönetilmesi, bürokratik engelleri ortadan kaldıracak, kurumlar arası yeknesaklığı sağlayacak ve bilgi akışını hızlandırıp düzenleyecektir.

Gerek ulusal gerek uluslararası kamuoyunda, terör sorununun sadece polisiye ve güvenlik tedbirleri ile çözülemeyeceği anlaşılmıştır. Bu nedenle, terörü ortaya çıkaran unsurların iyi analiz edilmesi çok önemlidir. Örneğin, Irak'ın işgalinden sonra başlayan mezhep çatışmaları beraberinde terör ve şiddeti getirmiş, parçalanmış ülkede yaşanan katliamlar da önce EL KAİDE'nin daha sonra da DEAŞ'ın ortaya çıkışında rol oynamıştır. Bu manâda, ülkelerin sadece kendi sınırları dâhilinde aldıkları önlemler ne yazık ki yeterli olmayacaktır.

Devletlerin kendi vatandaşlarına karşı en büyük görevi; özellikle inançlar konusundaki ön yargı ve yanlış algılamaları kırmak yönünde yeni politikalar üretmek ve demokrasi anlayışına uygun şekilde insanların inançlarını yaşamasında özgür ortamı yaratmaktır. Unutulmamalıdır ki baskılar radikalleşme süreçlerini hızlandırırken, temel hak ve özgürlükler insanların daha mutlu ve güven ortamında yaşam sürmelerine katkıda bulunmaktadır. Nitekim terörün amacı da özgürlüklerin yok edilerek korku ve kaosun hâkim olmasıdır.

Dini radikal grupların veya terör örgütlerinin toplum yapısına bir diğer zararı da var olan inançları tahrip etmesidir. Şöyle ki, bu terör örgütleri veya gruplar kendileri dışındaki diğer Müslüman grup veya bireyleri tekfir ederler. Onları, İslam'ın gereklerini yerine getirmeyenler olarak ötekileştirirler. Bu durum, ötekileştirmeye maruz kalan Müslümanların giderek şiddeti meşru görmelerine, terör odaklı fiillerin normalmiş gibi görülmesine ve giderek bunların İslam dininde aslında var olduğunu düşünmelerine bile sebep olabilir.

Özellikle gençlik döneminde, ailevi problemleri olan, alt sosyo-ekonomik-kültürel profilli, eğitim (bilinç) düzeyi düşük bireyler terör örgütleri için hedef haline gelebilmektedir. O halde doğru din eğitiminin bir devlet meselesi olması gerektiği, hâlihazırda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın özellikle küresel dini motifli örgütlere katılımın engellemesi aşamasında çok önemli rolü olduğu görülmeli, bu konuda önleyicilik açısından daha rasyonel politikalar üretilmelidir.

Toplumun ortak değerler ve kültürün güçlü bağlarla kuşaktan kuşağa doğru aktarımı, radikalleşmenin önündeki en büyük engellerden biridir. Bu çerçevede aile kavramı, aile içi dayanışma ve bağlılık, sevgi ve özgüven gibi olguların önemi daha da ön plana çıkmaktadır.

Son olarak, eğitime verilen önemin birçok soruna çözüm olacağı bilinmelidir. Fransız filozofu Helvetius'un dediği gibi; "Aldığımız eğitim ne ise o kadar oluruz."

KAYNAKÇA

- ALBAYRAK, H. Ş. (2014) "Hristiyanlık'tan İslam'a Uzanan Fundamentalizm", *Lacivert Dergisi*, S: 2.
- ALKAN, N. (2013) *Gençlik ve Radikalizm*, Kara Kutu Yayınları, İstanbul.
- ANA BRITANNICA, (1994), *Genel Kültür Ansiklopedisi*, C: 29, s. 80, Ana Yayıncılık Yayını, İstanbul,
- ATKINSON, R. L., R. C. Atkinson & E. R. Hilgard (1995) *Psikolojiye Giriş*, Sosyal Yayınlar, İstanbul.
- BAYRAKTUTAN, S. (2013) *Anne Ben Geldim*, Karakutu Yayınları, İstanbul.
- BBC (2015) "Twitter'da IŞİD yanlısı 50 bine yakın hesap var", http://www.bbc.co.uk/turkce/haberler/2015/03/150306_isid_twitter, Erişim: 27.04.2015.
- BÜYÜKŞAHİN, A. (2006) *Yakın İlişkilerde Bağlanım: Yatırım Modelinin Bağlanma Stilleri ve Bazı İlişkisel Değişkenler Yönünden İncelenmesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- CEYLAN, Y. (2011) *Zorunlu Göç ve Suç İlişkisi*, Suç Önleme Sempozyumu, Editörler: Bozdemir, Sakine ve Argun, Uğur, Bursa Emniyet Müdürlüğü Yayınları No: 1, Bursa.
- ÇAĞIR**, Celal & Ö. Çetin (2011) "Din ve Şiddet Üzerine Psikolojik Bir Yaklaşım", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Diyarbakır, Cilt: 13, Sayı: 1.
- ÇAPAR, E. (2013) *Türkiye'de İç Güvenlik Yönetimi ve Terörle Mücadele*, Adalet Yayınevi, Ankara.
- DELİKARA, İ. (2002) "Ergenlerin Akran İlişkileri İle Suç Kabul Edilen Davranışlar Arasındaki İlişkinin İncelenmesi", *1.Ulusal Çocuk ve Suç: Nedenler ve Önleme Çalışmaları Sempozyumu*, Ankara.

- DEMİR, L. (2009) *Küreselleşme ve Terör*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyonkarahisar.
- DEMİRTAŞ, H. A. (2003) “Sosyal Kimlik Kuramı, Temel Kavram ve Varsayımlar, *İletişim Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 1, s. 123-144.
- EKİCİ, N., M. A. Sözer & S. Atak (2010) “İdeoloji ve Örgütsel yapının Örgüte Eleman Kazanma Üzerindeki Etkisi: Türkiye’de DHKP/C ve Hizbullah Örneği”, *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, Cilt 1.
- EL-QAEDA (2015) http://archive.adl.org/terrorism/profiles/al_qaeda.html, Erişim: 27.04.2015.
- ERDEM, S. (2014) ‘Terör Örgütü Üyelerinin Radikalleşme Süreçleri’, <http://sahipkiran.org/2014/08/22/radikallesme-surecleri/>, Erişim: 03.04.2015.
- ERZURUM ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ (Tarih Yok) “Hizbullah Terör Örgütü”, *Açık Öğretim Fakültesi Ders Kitabı*, <https://stratejikoperasyon.files.wordpress.com/2014/04/hzbollah-terr-rgt.pdf>, Erişim: 24.04.2015.
- EUROPEAN COMMISSIONS’S EXPERT GROUP ON VIOLENT RADICALISATION (2008) *Radicalisation Processes Leading to Acts of Terrorism: A Concise Report*, prepared by the European Commissions’s Expert Group on Violent Radicalisation, http://www.clingendael.nl/sites/default/files/20080500_cscp_report_vries.pdf.
- FAMOUS GEO TV RÖPORTAJI, Yüklenme Tarihi: 9 Temmuz 2009, <https://www.youtube.com/watch?v=qD-Nny3EP98>, Erişim: 28.04.2015.
- FREEDMAN, J. L, D. O. Sears & J. M. CARLSKZMITH (1993) *Sosyal Psikoloji*, çev.: A. Dönmez, İmge Kitabevi, Ankara.
- HIJRAHTO THE ISLAMIC STATE (2015) <http://diary-of-a-muhajirah.tumblr.com/post/98456313069/a-z-hijrah-and-life-in-the-islamic-state-part>, Erişim Tarihi: 26.06.2015
- http://www.satp.org/satporgtp/countries/india/states/nagaland/terrorist_outfits/nscn_im.htm, Erişim: 08.04.2015.
- <http://www.trackingterrorism.org/group/national-liberation-front-tripura-nlft>, Erişim: 01.04.2015.

- HOFFER, E. (2000) *Kesin İnançlılar, Orijinal İsmi: The True Believer*, Plato Film Yayınları, Siyaset Felsefesi Dizisi, İstanbul.
- HORTAÇSU, N. (1998) *Grup İçi ve Gruplar Arası Süreçler*, İmge, Ankara.
- KILIÇ, M. (2014) *İşid Gerçeği*, Parafiks Yayınevi, Edirne.
- KIŞLALI, A. T. (2014) *Siyaset Bilimi*, İmge Kitabevi, Ankara.
- LE BON, G. (2001) *Kitleler Psikolojisi*. çev.: T. Sağlam, Timaş Yayınları, İstanbul.
- MARX, K. (1997) *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi*, çev: SOMER, Kenan, Sol Yayınları, İstanbul.
- MCCAULEY, C. & S. Moskalenko (2008) "Mechanisms of Political Radicalization: Pathways Toward Terrorism", *Terrorism and Political Violence*, 20 (3), p. 415-433.
- MURATOĞLU, E. (2007) *11 Eylül Sonrası Terörizmin Kazandığı Yeni Boyut ve Uluslararası Terörizmin Türkiye'ye Yansımaları*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta.
- ONAT, H. & S. Kutlu (2012) *İslam Mezhepleri Tarihi*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- ÖZEREN, S., O. Başbüyük & M. A. Sözer (2012) "PKK'ya Katılımın Dinamikleri: Bireysel Hikayeler mi Örgütsel Tercih mi?", <http://www.usakanalist.com/detail.php?id=216>, Erişim: 13.05.2015.
- ÖZTÜRK, M. (2015) *'Din Referanslı Radikalleşmenin Kaynakları ve Motivasyonları'*, 14.02.2015 tarihli Star Gazetesi.
- RADİKALİZM (2015) <http://tr.wikipedia.org/wiki/Radikalizm>, Erişim: 30.03.2015.
- SAİD, C. (2000) *Ademoğlunun İlk Mezhebi, İslam ve Şiddet Üzerine*, Pınar Yayınları, İstanbul.
- SALUR, H. (2009) *Küresel Çağda Din ve Terör*, Çizgi Yayınları, Konya.
- ŞAHİN, K. & M. Türkkahraman (2012) *Türkiye'de Toplumun Radikal Hareketlere Bakış Açısı: Ortadoğu'daki Siyasal Gelişmeler ve Güvenlik*, Polis Akademisi Yayınları, Ankara.
- TASLAMAN, C. (2014) *Terör'ün ve Cihad'ın Retoriği*, İstanbul Yayınevi, İstanbul.
- THOMPSON, I. (2004) *Odadaki Sosyoloji Din Sosyolojisine Giriş*, çev.: Bekir Zakir Çoban, Birey Yayıncılık, İstanbul.

- TOLSTOY, L. N. (2014) *Din Nedir?*, çev.: M. Çiftkaya, Kaknüs Yayınları, İstanbul.
- TÜMER, G. (1986) “Çeşitli Yönleriyle Din”, *A.Ü.İ.F.Dergisi*, C. 28, s. 222, Ankara.
- TDK, GÜNCEL TÜRKÇE SÖZLÜK, Türk Dil Kurumu, Erişim Tarihi: 21.10.2015.
- TDK, GÜNCEL TÜRKÇE SÖZLÜK, Türk Dil Kurumu, Erişim Tarihi: 27.10.2015.
- UTSAM, (2010), “İspanya’nın Terörle Mücadelesi”, *Utsam Raporları Serisi:15*, Ankara, Polis Akademisi Yayınları.
- YALDA H. & R. Qari, Röportaj, Yüklenme Tarihi: 9 Ekim 2011, <https://www.youtube.com/watch?v=IdcGO4Gsk3k>, Erişim: 28.04.2015.
- YAPICI, A. (2002) “Dini Yaşayışın Farklı Görüntüleri ve Dogmatik Dindarlık”. *Ç. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, Temmuz-Aralık.
- YILMAZ, T. (2000) *Ergenlikte Risk Alma Davranışlarının İncelenmesi*, Ege Üniversitesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir.
- YAYMAN, H. (2011) *Şark Meselesinden Demokratik Açılıma Türkiye’nin Kürt Sorunu Hafızası*, Ankara, Seta Yayınları.